

УДК 331.102.31

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.7>**Братусь Г.А.**

кандидат економічних наук, доцент,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7151-3901>

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті обґрунтовано значення та перспективи розвитку інституту інтелектуальної власності в Україні. Аргументовано доцільність формування організаційного механізму аналізу ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності як каталізатора побудови дієвої системи управління інтелектуальною власністю. Визначено, що цільова функція механізму управління об'єктами інтелектуальної власності орієнтована на експоненціальне зростання інновацій у питомій вазі нематеріальних активів держави. Запропоновано методологічний підхід до формування організаційного механізму економічного стимулювання ефективності розвитку інтелектуальної власності. Сформовано комплексну систему оцінки ефективності системи економічного стимулювання інтелектуальної діяльності на основі діаграми Ісікави. Розроблено науково-методичний підхід до функціонального оцінювання ефективності управління об'єктами інтелектуальної власності на державному рівні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, метод триангуляції, організаційний механізм, комплексна система оцінки, коефіцієнт забезпеченості інтелектуальної діяльності, нотація Йордана-де-Марко.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку світової економіки свідчать, що економіка входить у стадію рецесії, що підтверджується значним падінням основних фондових індексів (S&P, Dow Jones), які виступають індикаторами розвитку світових економік. За таких умов підвищення фінансово-економічного розвитку України неможливе без урахування інноваційних процесів. Ключовим об'єктом управління у визначених умовах стає інтелектуальна власність як базова складова частина інтелектуального та інноваційного потенціалів розвитку держави, оскільки від ефективного управління інтелектуальною власністю залежить конкурентоспроможність країни на світових ринках високотехнологічної продукції. У зв'язку зі зміною економічної ситуації в Україні та світі інтерес до проблем управління об'єктами інтелектуальної власності зумовлений зростанням її значущості в процесах відтворення інтелектуального капіталу та його кінцевого продукту, що приймає в умовах цифровізації економіки форму нематеріальних активів.

Незважаючи на те, що за останні роки сучасною світовою наукою приділяється велика увага питанням ефективної реалізації інтелектуальної власності, постійно вдосконалюючи механізми її управління і законодавчого регулювання, перед Україною постає складне завдання щодо гармонізації законодавства та створення дієвого механізму економічного стимулювання розвитку системи управління інтелектуальною власністю на національному рівні. Таким чином, обґрунтування напрямів і заходів щодо формування та розвитку механізму управління інтелектуальною власністю на рівні держави сприятиме забезпеченню конкурентних переваг України на ринку інновацій.

Актуальність вищезазначених питань зумовили вибір теми, мету і завдання цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через свою відносну новизну дослідження системи управління об'єктами інтелектуальної діяльності в українській науці поки не отримало комплексного аналізу. Значний внесок у становлення практики управління інноваціями, формування організаційного механізму управління інтелектуальною власністю внесли вітчизняні вчені, такі як: А.Е. Армейський, В.А. Бабенко, Г.В. Бромберг, О.І. Васильєв, Ю.З. Драчук, В.В. Іванова, Т. Козьякова, Н.М. Корсікова, О.М. Левковець, Б.Б. Леонт'єв, Н.С. Орлова, А.П. Сергеев, Р.О. Стефанчук, Л.П. Фат'кіна, П.М. Цибульов та інші. Узагальнюючи наукові здобутки дослідників, можна зробити висновок, що, незважаючи на наявний широкий діапазон аналізу процесів управління об'єктами інтелектуальної власності, потребує подальшої доробки та апробації механізм системи управління об'єктами інтелектуальної власності, впровадження якого сприятиме ефективному розвитку національної інтелектуальної діяльності.

Вивчення опублікованих робіт свідчить про те, що темпи зростання інтелектуального та інноваційного розвитку України залежать від наявності дієвого механізму оцінки системи економічного стимулювання інтелектуальної діяльності. Зважаючи на це, актуальним є дослідження питання формування організаційного механізму оцінки економічного стимулювання інтелектуальної діяльності на державному рівні. Недостатня розробленість зазначеного питання стала основою для обґрунтування підходу щодо формування дієвого механізму оцінки на державному рівні.

Мета дослідження. Метою наукового дослідження є обґрунтування методологічних аспектів розроблення організаційного механізму управління об'єктами інтелектуальної власності для аналізу ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інститут інтелектуальної власності являє собою ядро сучасної глобальної економіки – поява нових результатів інтелектуальної, творчої діяльності, їх правова охорона на зовнішніх ринках передують матеріальному руху товарів і послуг. Самі об'єкти права також є товаром. Ринок інтелектуальної власності росте темпами, що перевищують темпи зростання «матеріальних» ринків, – понад 10% на рік (Китай – 23%, США – 5%, Франція – 2%, Росія – 5%). Від того, які результати інтелектуальної діяльності залучені в цивільний оборот, яка їхня вартість і швидкість обороту, безпосередньо залежить динаміка зростання ВВП і глобальних індексів конкурентоспроможності національної економіки [7, с. 162].

У найближчій перспективі інфраструктура обороту прав на об'єкти цифрової та інтелектуальної власності стане ключовим драйвером оцінки соціально-економічного зростання країни і, як наслідок, впливу країни у світі. Цьому буде сприяти розвиток цифрових мереж, трафік яких значною мірою стимулює рух об'єктів інтелектуальної власності. Вважаємо, що саме зараз в Україні можна швидко, без серйозного суспільного опору і зміни усталених практик, вводити нові, атомарні моделі і механізми управління об'єктами інтелектуальної власності. Тому для підвищення конкурентоспроможності держави, в тому числі формування нових можливостей науково-технічного та творчого розвитку, потрібне створення якісного механізму економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності.

Підтвердженням вище сказаного виступає інформація, наведена в щорічному звіті Всесвітнього банку розвитку та реконструкції «Оцінка сукупного рівня благополуччя» [3], в якому визначено, що 46% капіталу розвинених економік становить нематеріальний, зріст ринку інтелектуальної власності випереджає зростання ВВП, за останні 10 років світові доходи від експорту інтелектуальної власності збільшилися в 3,1 рази за зростання ВВП в 2,1 рази.

У сучасній економіці розвиток інноваційно-активних підприємств більшою мірою пов'язаний з ефективним використанням нематеріальних активів та інтелектуального капіталу. Система управління при цьому повинна мати комплексний характер і брати до уваги різні інтелектуальні ресурси, враховуючи їхній синергетичний ефект, і інтегрувати в свою структуру різні інструментарії оцінки алгоритму процесу управління [8, с. 253].

Каталізатором побудови такої дієвої системи управління інтелектуальної власності виступає організаційний механізм аналізу ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності. Проте зараз в Україні спостерігається низький попит на об'єкти інтелектуальної власності на внутрішньому ринку; низька ефективність захисту прав інтелектуальної власності на законодавчому рівні; слабкість фінансових механізмів стимулювання розвитку галузі інтелектуальної власності; відсутність сформованої інфраструктури елементів системи охорони інтелектуальної власності.

Метою формування механізму аналізу ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності є забезпечення сприятливих організаційних та економічних умов для здійснення господарської діяльності.

Для реалізації поставленої мети розкриємо сутність організаційного механізму, спираючись на узагальнення теоретичної бази.

Ми вважаємо, що підхід Н.М. Корсікової [8, с. 10] доволі повно розкриває зміст організаційного механізму через такі основні характеристики: по-перше, організаційний механізм є частиною системи господарювання в конкретний період розвитку національного господарства будь-якої країни; по-друге, організаційний механізм являє сукупність двох різнорідних, але взаємопов'язаних складників – організаційного та економічного.

Слід також виділити думку С.Л. Іванова [11], який під організаційним механізмом розуміє «сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів впливу на економічні відносини і процеси, що відбуваються на підприємстві».

Таким чином, «організаційний механізм економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності» можна ідентифікувати як взаємозалежну сукупність економічних відносин, принципів, методів, форм та процесів формування інтелектуальної діяльності на державному рівні. Обґрунтування дієвого організаційного механізму економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності сприятиме результативнішому управлінню інтелектуалізацією діяльності підприємств на державному рівні.

На основі отриманої інформаційно-аналітичної інформації в межах системи управління інтелектуальною власністю визначено, що формування єдиної платформи для стратегічного управління інтелектуальною власністю в Україні сьогодні неможливе без системного підходу до розвитку й оптимізації механізму економічного стимулювання функціонування об'єктів інтелектуальної власності. Економічна література виділяє такі наукові підходи до формування організаційного механізму економічного стимулювання ефективності розвитку інтелектуальної власності,

як системний, ресурсний, цільовий, кількісний, динамічний, інтегрований, нормативний, ситуаційний, результативний [1; 5; 7; 8; 10; 11].

З метою виявлення найбільш ефективного інструментарію на основі проведеного аналізу наявних підходів до формування механізму економічного стимулювання ефективності розвитку інтелектуальної власності запропоновано формувати його на основі програмно-цільового під-

ходу, відповідно до якого він повинен бути представлений у вигляді системи трансформації його інтелектуальних ресурсів. Процес управління повинен мати вектор спрямованості в бік досягнення певних цілей, які позначаються цільовою функцією F . Побудова цільової функції F необхідна для визначення ступеня залежності об'єкта управління від різних впливів, а також визначення критерію ефективності управління. Під критерієм

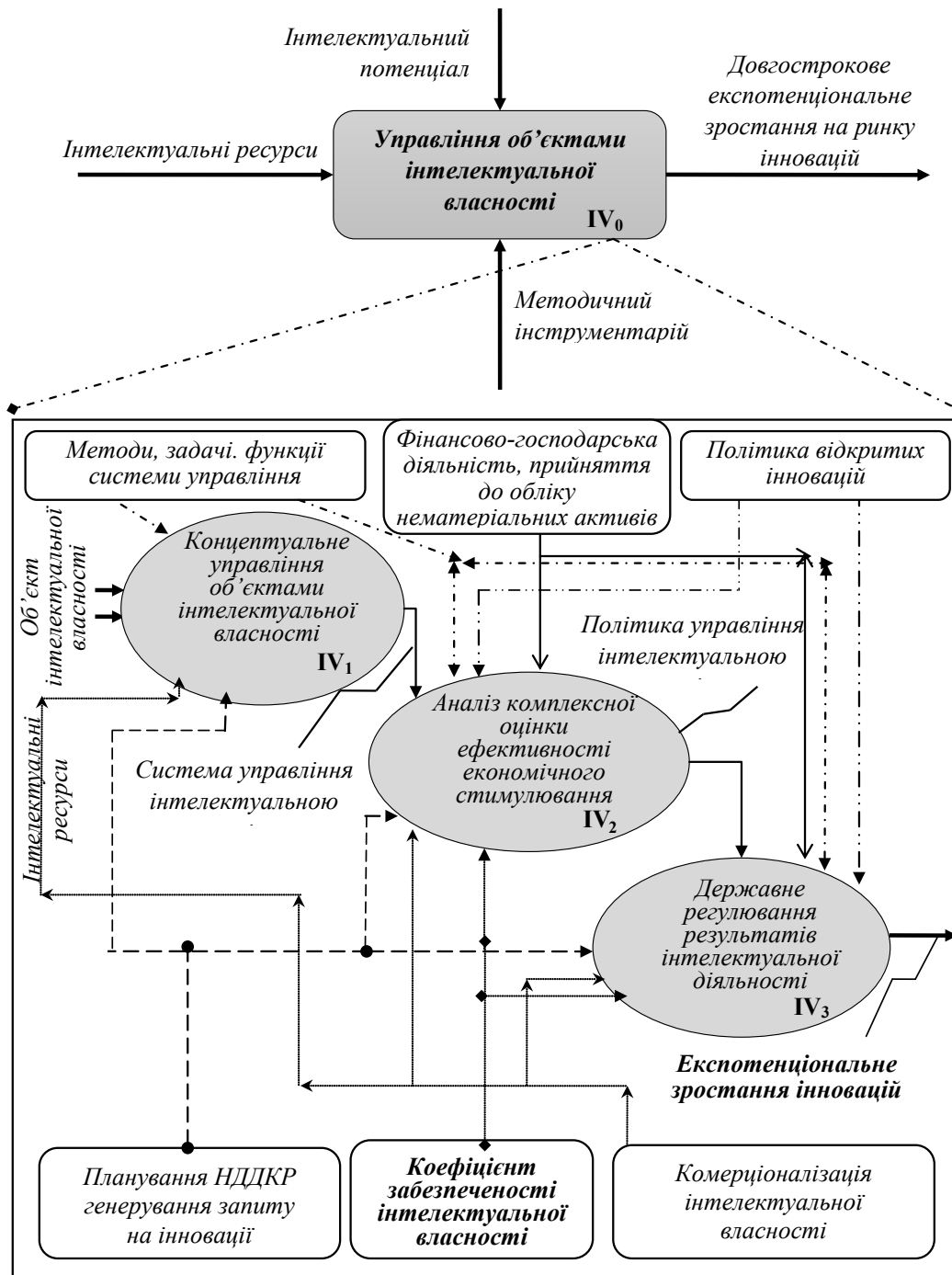

Рисунок 1 – Організаційний механізм економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності в нотації Йордана-де-Марко

Джерело: авторська розробка

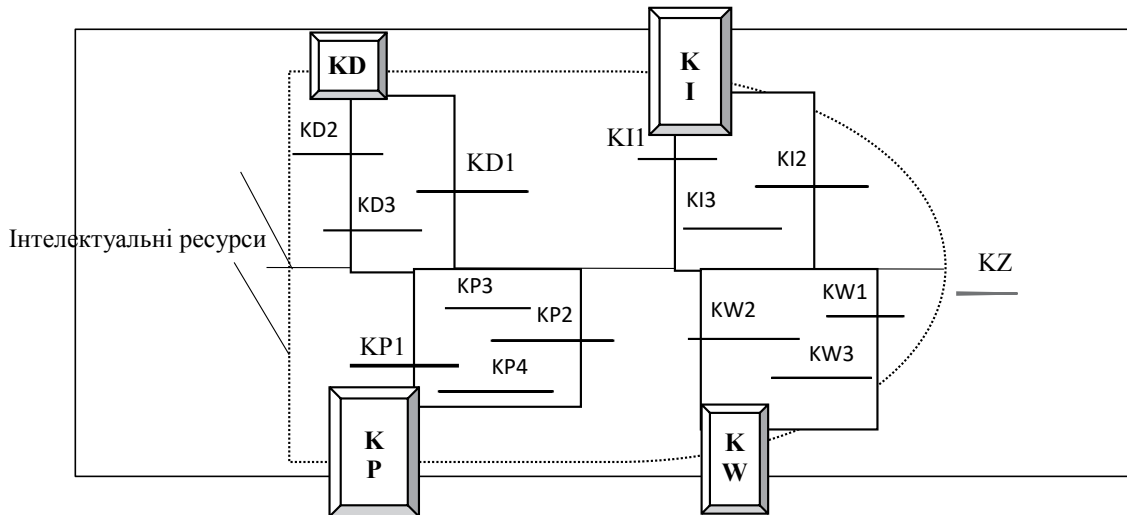

Рисунок 2 – Діаграма Іскави для оцінки ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності

Умовні позначення до рис.:

K^I – інтегральний коефіцієнт забезпеченості інтелектуальної власності; K^I – коефіцієнт інтелектуальної активності; K^I_1 – рівень інтелектуальної активності промислових підприємств; K^I_2 – фінансування НДДКР приватними підприємствами; K^I_3 – коефіцієнт результативності інтелектуальних витрат; K^P – коефіцієнт патентної активності; K^P_1 – коефіцієнт винахідницької активності; K^P_2 – коефіцієнт самозабезпеченості; K^P_3 – коефіцієнт технологічної залежності; K^P_4 – коефіцієнт патентної продуктивності; K^W – коефіцієнт державної підтримки інтелектуальної діяльності; K^W_1 – коефіцієнт результативності інтелектуальних витрат; K^W_2 – доходності від реалізації держави на фінансування інтелектуальної діяльності; K^W_3 – питома вага витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП; K^D – коефіцієнт функціонування національних дослідників; K^D_1 – частка дослідників, техніків та допоміжного персоналу в загальній кількості виконавців наукових досліджень і розробок; K^D_2 – коефіцієнт залежності від іноземних винаходів; K^D_3 – кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок.

Джерело: авторська розробка

ефективності в цьому разі можливо використовувати трансформацію інтелектуальних ресурсів, тобто їхню сумарну ефективність [6, с. 25]. Цільова функція Ω має низку обмежень, що припадають на сферу інтелектуальних ресурсів регіонів України, у тому числі промислових підприємств та бізнес-інкубаторів, встановленої норми рентабельності, а також обмеження, які викликаються специфікою роботи кожного регіону та підприємства. Завдання управління в цьому разі полягає у знаходженні суб'єктом управління таких рішень, у процесі реалізації яких суб'єкти управління отримували б максимальний результат. Отже, управління у сфері інтелектуального капіталу повинно мати вектор спрямованості в бік оптимізації значень цільової функції Ω . Оптимізація цільової функції Ω може бути наведена в такому вигляді:

$$\Omega_{es} = \Omega(i_1, i_2, i_3, i_4, \dots, i_n) \rightarrow \max, \quad (1)$$

де Ω_{es} – ефективність економічного стимулювання інтелектуальної діяльності; $i_1, i_2, i_3, i_4, \dots, i_n$ – інтелектуальні ресурси держави.

Ключові обмеження застосування оптимізаційної цільової функції Ω :

$i_1 = I_i$, якщо $i = 1$ (обмеження грошових ресурсів у розмірі I_i);

$P_i = W_p$ обмеження показника рентабельності,

де I_i – поточний розмір регіону; P_i – прибутковість, рентабельність діяльності підприємств у регіоні, яка вимірюється у %; W_i – прийнята мінімальна норма прибутковості, рентабельності в поточному періоді.

Таким чином, організаційний механізм системи економічного стимулювання зростання інтелектуальної діяльності повинен являти собою технічну систему, яка необхідна для досягнення поставлених державою цілей за допомогою симбіотичного з'єднання запропонованої у попередніх наших дослідженнях атомарної моделі з інтелектуальним портфелем технологій регіонів.

Організаційний механізм економічного стимулювання ефективності розвитку інтелектуальної власності побудовано на основі методології функціонального моделювання в нотації Йордана-де-Марко (рис. 1) на основі принципів комплексності, гнучкості, реалістичності та стратегічної відповідності. Каталізатором запропонованого механізму є побудова функціонального процесу, де вхідні потоки ресурсів генеруються у результуючу функцію, а між процесами встановлюються зв'язки, що дає можливість для систематизації та інтеграції результатів інтелектуальної діяльності з метою підвищення економіко-соціальної ефективності організацій регіонів.

Практична реалізація запропонованого організаційного механізму економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності полягає у сприянні розвитку виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції, оскільки цільова функція механізму управління орієнтована на експоненціальне зростання інновацій у питомій вазі нематеріальних активів держави.

Зазначимо, що ефективне управління інтелектуальною власністю здатне забезпечити накопичення інтелектуального капіталу в частині об'єктів інтелектуальної власності як ключового ресурсу для реалізації стратегічних пріоритетів розвитку держави, а також підвищення економічної ефективності діяльності за рахунок капіталізації інтелектуальної власності. Дослідження особливостей системи управління об'єктами інтелектуальної власності дає змогу зробити висновок, що головним індикатором впровадження та реалізації механізму економічного стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності виступає своєчасно проведений аналіз комплексної оцінки ефективності економічного стимулювання.

Для формування цілісної системи оцінки ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності застосовано інструмент аналізу причинно-наслідкових зв'язків – діаграму Ісікави (рис. 2).

Перевагою застосування інструменту «Діаграма Ісікави» для оцінки ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності є створення груп взаємопов'язаних зв'язків між показниками інтелектуальної діяльності із групами показників їх економічного стимулювання, що в комплексі характеризує загальний рівень економічного стимулювання інтелектуальної діяльності на державному рівні.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного наукового дослідження, зазначимо, що розроблений організаційний механізм оцінки ефективності економічного стимулювання інтелектуальної діяльності, що базується на методології Йордана-де-Марко, орієнтований на експоненціальне зростання інновацій у питомій вазі нематеріальних активів держави. Це створює можливість комплексно оцінити рівень забезпеченості ресурсами галузі інтелектуальної діяльності за факторами-агрегатами (рівень інтелектуальної та патентної активності, рівень державної підтримки інтелектуальної діяльності і забезпеченість галузі національними дослідниками), а також визначити фактичний рівень із метою формування управлінських рішень в інтелектуальній галузі відповідно до вектору подальшого розвитку національної системи інтелектуальної власності і забезпечення інтенсивного розвитку підприємств у державі.

Список використаних джерел:

1. Бабенко В. А., Хлівецька М. О. Національна інноваційна система та захист прав інтелектуальної власності України в контексті міжнародних рейтингів. *Економічний простір*. 2018. № 136. С. 86–98.
2. Внучков, Ю.А., Хмелевой В.В. Инновации как важнейший фактор повышения конкурентоспособности национальной продукции машиностроительных предприятий. *Научные труды (Вестник МАТИ)*. 2010. № 17 (89). С. 250–255.
3. Офіційний сайт Всесвітнього банку реконструкції та розвитку. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/who-we-are/ibrd>. (дата звернення: 01.04.2020).
4. Доценко О.С. Практикум з загальної теорії статистики: навч. посібник. Севастополь : СевНТУ, 2010. 204 с.
5. Драчук Ю.З., Савюк Л.О. Механізми сприяння інноваційній діяльності та підприємництва у науково-виробничій сфері. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2018. № 3. С. 271–283.
6. Зинченко А.С., Михайлова Л.В., Сазонов А.А. Основные элементы механизма управления интеллектуальным капиталом. *Вестник университета*. 2018. №10. С.23–27.
7. Коротковская Е.С. Эффективное использование интеллектуальной собственности в современных российских социальноэкономических условиях. *Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология*. 2018. Т. 18. Вып. 2. С. 162–168.
8. Корсікова Н.М. Організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства в сучасних умовах. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 3. С. 8–11.
9. Левковець О.М., Гриценко О.А., Камінська Т.М. Мотивація учасників процесу міжнародного передання прав власності. *Форми передання об'єктів інтелектуальної власності. Економічна розвідка і шпигунство*. X. : Право, 2015. 120 с.
10. Устинов В.С., Сергеева К.Н. Институциональные механизмы повышения эффективности инновационной деятельности высокотехнологичных организаций. *Вестник университета*. 2010. № 14. С. 378–383.
11. Холодкова К.С. Анализ подходов к определению сущности организационно-экономического механизма управления. *Современные научные исследования и инновации*. 2016. № 5. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/05/66404> (дата звернення: 05.04.2020).

References:

1. Babenko V.A., Khlivec'ka M.O. (2018). Nacional'na innovacijna sistema ta zaxyst prav intelektual'noji vlasnosti Ukrainy v konteksti mizhnarodnykh rejtyngiv [National innovation system and protection of intellectual property rights of Ukraine in the context of international ratings]. *Ekonomichnyj prostir*, 136, pp. 86–98.
2. Vnuchkov, Ju.A., Hmelevoj V.V. (2010). Innovacii kak vazhnejshij faktor povyshenija konkurentosposobnosti nacional'noj produkcii mashinostroitel'nyh predpriyatij [Innovation as the most important factor in increasing the competitiveness of national products of machine-building enterprises.]. *Nauchnye trudy (Vestnik MATI)*, 17 (89), pp. 250–255.

3. Oficijnyj sajt Vsesvitnjogho banku rekonstrukciji ta rozvytku [World Bank's official website for reconstruction and development]. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/who-we-are/ibrd> (accessed 01 April 2020).
4. Docenko O.S. (2010). Praktykum z zagal'noji teoriji statystyky [Workshop on General Statistics Theory]. Sevastopolj : SevNTU. (in Ukrainian)
5. Drachuk Ju.Z., Savjuk L.O. (2018). Mekhanizmy spryjan'nja innovacijnij dijal'nosti ta pidpryjemnyctva u naukovo-vyrobnychij sferi [Mechanisms for promoting innovation and entrepreneurship in the scientific and industrial sphere]. *Suchasni pidkhody do upravlinnja pidpryjemstvom*, 3, pp. 271–283.
6. Zinchenko A.S., Mihajlova L.V., Sazonov A.A. (2018). Osnovnye jelementy mehanizma upravlenija intelektual'nym kapitalom [The main elements of the intellectual capital management mechanism]. *Vestnik universiteta*, 10, pp.23–27.
7. Korotkovskaja E.S. (2018). Jeffektivnoe ispol'zovanie intelektual'noj sobstvennosti v sovremennyh rossijskih social'nojekonomicheskikh uslovijah. *Izv. Sarat. un-ta. Nov. ser. Ser. Sociologija. Politologija*, 18, vol. 2, pp. 162–168.
8. Korsikova N.M. (2009). Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm upravlinnja innovacijnym rozvytkom pidpryjemstva v suchasnykh umovakh [Organizational and economic mechanism of management of innovative development of the enterprise in modern conditions]. *Ekonomika kharchovoji promyslovosti*, 3, pp. 8–11.
9. Levkovec O.M. Ghrycenko O.A., Kaminsjka T.M. (2015). *Motyvacija uchasnykiv procesu mizhnarodnogho peredannja prav vlasnosti. formy peredannja ob'jektiv intelektual'noji vlasnosti. ekonomichna rozvidka i shpyghunstvo* [Motivation of participants in the process of international ownership transfer. forms of transfer of intellectual property. economic intelligence and espionage]. Kharkiv : Pravo. (in Ukrainian)
10. Ustinov V.S., Sergeeva K.N. (2010). Institucional'nye mehanizmy povyshenija jeffektivnosti innovacionnoj dejatel'nosti vysokotekhnologichnyh organizacij [Institutional mechanisms for improving the efficiency of innovative activities of high-tech organizations]. *Vestnik universiteta*, 14, pp. 378–383
11. Holodkova K.S. (2016). *Analiz podhodov k opredeleniju sushhnosti organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma upravlenija. Sovremennye nauchnye issledovanija i innovacii* [Analysis of approaches to determining the essence of the organizational and economic management mechanism]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/05/66404> (accessed 05 April 2020).

Bratus Hanna

*P.JSC «Higher Educational Institution
«Interregional Academy of Personnel Management»*

ORGANIZATIONAL MECHANISM FOR EVALUATION OF ECONOMIC STIMULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY DEVELOPMENT

The article substantiates the importance and prospects of development of the Institute of Intellectual Property in Ukraine. It is substantiated that substantiation of directions and measures on formation and development of the mechanism of management of intellectual property at the state level will help to provide competitive advantages to Ukraine in the innovation market. In the course of the study, attention is drawn to the fact that the catalyst for building such an effective intellectual property management system is an organizational mechanism for analyzing the effectiveness of economic stimulation of intellectual activity. The author's approach to defining the essence of the concept of "organizational mechanism of economic stimulation of the development of intellectual activity" is proposed, under which it is offered to understand the interdependent set of economic relations, principles, methods, forms and processes of formation of intellectual activity at the state level. determined that the purpose of forming a mechanism for analyzing the effectiveness of economic stimulation of intellectual activity is to provide favorable organizational and economic conditions for economic activity. It is argued that the objective function of the mechanism of management of intellectual property objects is focused on the exponential growth of innovations in the share of intangible assets of the state. A methodological approach to the formation of the organizational mechanism of economic stimulation of the efficiency of intellectual property development is proposed. A comprehensive system for assessing the effectiveness of the system of economic stimulation of intellectual activity on the basis of the Ishikawa diagram by key blocks has been formed: provision of intellectual property, patent activity, state support for intellectual activity and the functioning of national researchers. The scientific and methodological approach to the functional evaluation of the efficiency of management of intellectual property objects at the state level has been developed, which creates an opportunity to comprehensively assess the level of resource provision of the industries of intellectual activity by factors-aggregates (the level of intellectual and patent activity, the level of state support of intellectual activity and the security of the industry researchers), and to determine the actual level in order to formulate managerial decisions in the intellectual industry in accordance with the vector of further development of the national intellectual property system and ensuring intensive development of enterprises in the country.

Key words: *intellectual property, triangulation method, organizational mechanism, complex evaluation system, intellectual property assurance ratio, Jordan de Marco notation.*

JEL classification: O1, O3.